

Prof. Dr. GULYÁS László

egyetemi tanár

Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Magyarország, Szeged

professor

University of Szeged, Hungary, Szeged

email: laszlo.gulyas65@gmail.com

**A KÖZÉP-EURÓPAI KÖZLEMÉNYEK KÖRKÉRDÉSEI
KÖZÉP-EURÓPA TÖRTÉNELMÉRŐL.
ELSŐ KÉRDÉS: FELBOMLÁS? ÖSSZEOMLÁS? SZÉTZÚZÁS?
AVAGY AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA SORSA 1918 ŐSZÉN**

SURVEY OF THE CENTRAL EUROPEAN STUDIES

HISTORY OF CENTRAL EUROPE.

1. QUESTION: DISSOLUTION? COLLAPSE? BREAK UP?

FATE OF AUSTRO-HUNGARY MONARCHY AT AUTUNM OF 1918

ABSTRACT

The publisher of the Central European Studies has been organizing conferences on the 20th century history of Europe since 2007; about 50 conferences were held. During these conferences we got the impression that Hungarian historians use scientific terms – termini technicus – rather loosely.

Thus, in the present issue of our journal we launch a series of circular surveys among scientists concerning the proper use of different scientific terms. The series is entitled “Survey of the Central European Studies of the History of Central-Europe.” We hope that our initiative will generate fruitful professional disputes.

Kulcsszavak: Osztrák–Magyar Monarchia, Közép-Európa története, első világháború

Keynotes: Austro–Hungary Monarchy, History of Central-Europe, First World War

1. BEVEZETÉS,

avagy a vitaindító „főszerkesztői körkérdések” útjára bocsátása

A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására és az általa gondozott Közép-Európai Közlemények Szerkesztősége 10 éve rendez konferenciákat a 20. századi közép-európai történelemről. Az elmúlt 10 évben közel félszáz konferenciát rendeztünk.¹

Ezekon a konferenciákon azzal szembesültünk, hogy a 20. századi közép-európai – beleértve a magyar – történelemmel foglalkozó magyar történészek több területen nagyon lazán bánnak az ún. „terminus technicusok”-kal, azaz a szakkifejezésekkel. Ez különösen az alábbi négy területen szembetűnő:

1. A földrajzi tér lehatárolásánál.
2. Egy-egy korszak elnevezésénél.
3. Egy-egy korszak időbeli lehatárolásánál.
4. Egy-egy fontos esemény elnevezésénél.

A fentebb elmondottak jegyében folyóiratunk jelen számában elindítunk egy több fordulósra tervezett körkérdés sorozatot, melynek „A Közép-Európai Közlemények főszerkesztő körkérdései Közép-Európa történetéről” címet adtuk. Egy-egy körkérdés megtárgyalása három lépcsőben történik:

1. A folyóiratunkban közzéteszünk egy rövid terjedelmű vitaindító tanulmányt, melynek záró részében felteszünk egy konkrét körkérdést.
2. Felkérjük a témával foglalkozó történész kollégákat, hogy írásban fejtsek ki véleményüket a körkérdésről.
3. Folyóiratunk következő száma közli a beérkezett véleményeket.

Bízunk abban, hogy az ily módon lebonyolított párbeszéd hasznos szakmai vitákat fog generálni, melyek jelentős mértékben hozzá fognak járulni a 20. századi Közép-Európával foglalkozó történetírás fejlődéséhez.

2. A „terminus technicusok”-kal kapcsolatos problémák főbb területei

2.1. A földrajzi tér lehatárolása

Az első terület, azaz a földrajzi tér lehatárolásánál nagyon sok esetben a történészeink önkényesen – értsd saját ízlésük szerint –, mindenféle szakmai magyarázat nélkül használnak egy-egy elnevezést egy kisebb vagy nagyobb földrajzi téregység megnevezésére. A nevezéktan zavar érzékeltetésére nézzünk egy-egy konkrét példát egy nagy térség („makro régió”), illetve egy kisebb térség a („történelmi régió”) elnevezéseiről.

Arra a nagy térségre, melyben a magyar állam története az elmúlt 1000 évben lezajlott, a leggyakrabban az alábbi elnevezéseket használják a történészek: Közép-Európa, Köztes-Európa, Kelet-Európa, Kelet-Közép-Európa, Közép-Kelet-Európa, a két világháború közötti német értelmezés szerinti Délkelet-Európa, és a sor még hosszan folytatható.

Azt a régiót, mely a dualista korszakban Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyéi alkották, az 1918 előtti időszakra vonatkozóan Északkelet-Felvidéknek,² míg 1918 után Kárpátaljának kellene neveznünk. Ehhez képest tucatnyi elnevezést használnak a terület történetével foglalkozó történészeink. Jól mutatja ezt, hogy Zseliczky Béla Kárpátalja történetével foglalkozó könyvében 13 különféle forgalomban lévő elnevezést sorolt fel.³

Nyilvánvaló, hogy szükséges volna egy egységes nevezéktanra, ha egy történész például a Közép-Európa szakkifejezést használja, akkor a többi történész is ugyanazt a területet értse alatta.

Itt kell arra felhívunk a figyelmet, hogy Romsics Ignác azon kevés magyar történész közé tartozik, akik megpróbáltak rendet tenni a közép-európai makrorégió nevezéktanában. Egyik könyvében több oldalon keresztül mutatta be a különféle elnevezéseket és ezek szakmai hátterét.⁴

2.2. Egy-egy korszak elnevezése

A második terület, azaz egy-egy korszak elnevezésénél, általában mindenféle magyarázat nélkül ugyanarra a korszakra az egyes szerzők nagyon eltérő elnevezéseket használnak. Nézzünk egy példát: az 1918–1919-es időszakot történészeink egy része Gratz Gusztáv 1935-ben megjelent könyvének⁵ címét átvéve a „*forradalmak korának*” nevezi. Jó példa erre Ormos Mária 2009-ben megjelent könyve,⁶ illetve Romsics Ignác írásaiban szintén gyakran használja ezt a terminus technicust ezekre az évekre. De a szakirodalomban bőven találkozhatunk további elnevezésekkel, úgymint:

- ✓ A korszakról rendszeresen publikáló hadtörténész, Nagy Miklós Mihály „*a magyar honvédő háború kora*” kifejezést használja.⁷
- ✓ Más történészek az „*összeomlás kora*” szakkifejezést részesítik előnyben.
- ✓ Ezzel szemben Salamon Konrád megtoldva az időszakot egy évvel – azaz 1918–1920 – könyvének címében „*a nemzeti önpusztítás*” szakkifejezéssel élt.⁸

Nyilvánvaló, hogy ezen a területen is szükség volna szakmai konszenzusra, azaz egységesíteni kellene a 20. századi magyar történelem kisebb-nagyobb korszakainak elnevezéseit.

2.3. Egy korszak időbeli lehatárolása

A harmadik területnél, azaz egy-egy korszak időbeli lehatárolásánál, szintén problémák jelentkeznek. Véleményünk szerint nagyon fontos lenne rögzíteni, hogy egy-egy korszak pontosan mikor kezdődött és mikor végződött.

Érdekes módon az 1990 utáni szocialista történetírás ebben a tekintetben kivételesen nagyon precíz volt, például a 20. századi egyetemes, általuk „legújabb kornak” nevezett szakaszának kezdő időpontját napra pontosan rögzítették, nevezetesen 1919. november 7.

Arra a kérdésre, hogy miért fontos egy-egy korszak kezdetének és végének pontos meghatározása nézzük a legaktuálisabb magyar példát: Amikor a magyar kormány 2014-ben felállította a „*Német megszállás áldozatainak emlékművét*”, ún. „*emlékezetpolitikai*” vitakérdésként merült fel, hogy mikor ért véget a Horthy-korszak? Két tábor alakult ki, melyek egy-egy konkrét dátum mellett érveltek:

1. 1944. március 19.-e, azaz a német megszállás kezdete.
2. 1944. október 15-e, azaz Horthy sikertelen kiugrási kísérlete.

Véleményünk szerint ez a példa is jól mutatja, hogy amikor egy-egy korszak pontos lehatárolásáról beszélünk, az nem öncélú vita!

Hiszen a Horthy-korszak időbeli végpontjával kapcsolatos vita felveti a holokauszt magyarországi eseményeivel kapcsolatos felelősség kérdését. Így jelentősen befolyásolja mind Horthy kormányzó, mind az egész Horthy-korszak történelmi értékelését. Némileg leegyszerűsítve a két dátum közötti különbséget: ha a Horthy-korszak március 19-én ért véget, akkor Horthyt és nevével jelzett korszak magyar politikai elitjét jóval kisebb felelősség terheli a magyar holokausztért, mint abban az esetben, ha a korszak október 15-én ért véget.

2.4. Egy-egy fontos esemény elnevezésénél

A negyedik fontos terület egy-egy fontos esemény elnevezése. Ezen a területen is jellemző a fogalomhasználat letisztultságának hiánya. Nézzünk egy példát: Milyen elnevezést használjunk az 1919. március 21-én történtekre?

A szocialista korszak történetírása egyértelműen „*forradalomnak*” nevezte, ezt tekintette a „*dicőséges 133 nap*” kezdőidőpontjának. Az 1990-es rendszerváltás után egyre több történész kezdte el használni a „*bolsevik puccs*” elnevezést.

Ez a példa szemléletesen mutatja, hogy egy esemény elnevezésére homlokegyenest elterő fogalomhasználatok fordulnak elő. Nyilvánvaló, az, hogy hogyan nevezünk egy eseményt, az eleve értékítélet.

2.5. Részösszegzés

Mint a fentebb bemutatott példákból is látható, a 20. századi közép-európai és magyar történelemmel foglalkozó magyar történetírásban jelentős fogalomhasználati és nevezékta-ni zavar látható.

Félreértés ne essék, nem gondoljuk azt, hogy minden magyar történésznek ugyanazokat a tércategóriákat, ugyanazon elnevezéseket kellene használnia. Aki úgy gondolja, hogy a magyar történelem tágabb keretét Közép-Európának kell nevezni, az nevezze annak, aki viszont úgy gondolja, hogy Köztes-Európának, az pedig használja ezen tércategóriát. Egyetértünk a Kínai Kommunista Párt egykori jelmondatával, mely szerint „*Virágozzék 100 virág, versengjen 100 iskola*”⁹ Viszont két dolgot rendkívül fontosnak tartunk leszögezni:

1. Ha egy-egy történész, vagy egy kisebb-nagyobb történész csoport valamely fogalom használata mellett kötelezte el magát, azt illik, sőt kötelező szakmai érvekkel alátámasztania.
2. Legyenek szakmai viták az egyes fogalmak használatáról. Azon magatartást, mely szerint „*én vagyok a mainstream és rajtam kívül senki sem ért a kérdéshez*” elítélendőnek tartjuk. Véleményünk szerint a tudományt a viták viszik előre.

3. A KÖZÉP-EURÓPAI KÖZLEMÉNYEK ELSŐ KÖRKÉRDÉSE:

Felbomlás? Összeomlás? Szétzúzás?

Avagy az Osztrák–Magyar-Monarchia sorsa 1918 őszén

Első körkérdésünkkel a 20. századi közép-európai történelmet alapvetően meghatározó eseménysor elnevezésének problematikáját kívánjuk körbejárni.

Ha az Osztrák–Magyar Monarchia végnapjaival foglalkozó magyar nyelvű könyvek címét megvizsgáljuk, az alábbi igen változatos képet rögzíthetjük:

1. József Farkas szerk. (2001): Álmodok és tények: magyar írók a demokráciáról és a nemzeti kérdéssről a monarchia felbomlása idején. Argumentum. Budapest.
2. Fejtő Ferenc (1990): Rekviem egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria-Magyarország szétrombolása. Minerva-Atlantisz. Budapest.
3. Galántai József (1985): A Habsburg Monarchia alkonya. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.
4. Jászi Oszkár (1983): A Habsburg Monarchia felbomlása. Gondolat Kiadó. Budapest.
5. Farkas Márton (1969): Katonai összeomlás 1918-ban: a hadsereg szerepe az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásában. Akadémia Kiadó. Budapest.
6. Marinelli, Elvira (2007): Egy dinasztia tündöklése és bukása. Holnap Kiadó. Budapest.
7. Rauchensteiner, Manfred (2017): Az Első Világháború és a Habsburg Monarchia bukása. Zrínyi Kiadó. Budapest.
8. Romsics Gergely (2004): Mítosz és emlékezet. A Habsburg Birodalom felbomlása az osztrák és magyar politika elit emlékirat-irodalmában. L' Harmattan. Budapest.
9. Sachslehner, Johannes (2007): Összeomlás. Az Osztrák–Magyar Monarchia 1918. október 28-án. Athenaeum. Budapest.
10. Siklós András (1987): A Habsburg-Birodalom felbomlása. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.
11. Szávai Ferenc (2004): Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása. Pannónia Könyvek. Budapest.
12. Trocase, Francois (2001): Ausztria-Magyarország lerombolása a zsidóság és szabadkőművesség által: történelmi forrásmű. Interseas Edition. Hódmezővásárhely.

A könyvcímek mellett megnéztük, hogy az Első Világháborúról, illetve azt követő évek történéseiről könyvet író vezető magyar történészek – a körkép nem teljes körű, de törekedtünk a reprezentativitásra – fogalomhasználatát is, az alábbi eredményt kaptuk:

1. Berend T. Iván: egyik könyvében a felbomlás,¹⁰ viszont egy másik könyvében az összeomlás szót használja.¹¹
2. Diószegi István könyveiben az összeomlás kifejezéssel találkozhatunk.¹²
3. Arday Lajos könyvének fejezetcímeiben a felbomlás szót használja.¹³
4. Fejtő Ferenc alapműnek számító könyvében konzekvensen a szétrombolás szót használja.¹⁴
5. Galántai József: egyik könyvében a felbomlás szót használja,¹⁵ viszont egy másik könyvében az Osztrák-Magyar Monarchiát szétzúzó nemzeti-demokratikus forradalmakról írt.¹⁶
6. Herczegh Géza: az OMM esetén széthullás, de Magyarország esetén felosztás szót használja.¹⁷
7. L. Nagy Zsuzsa L könyvében az Osztrák–Magyar Monarchia „széttépéséről” írt.¹⁸
8. Jeszenszky Géza: könyvében következetesen több helyen – fejezetcímekben is – a felosztás szót használja.¹⁹
9. Ormos Mária felbomlásról írt.²⁰
10. Raffai Ernő: felbomlás, illetve összeomlás.²¹
11. Romsics Ignác: felbomlás szót használja.²²

A bemutatott könyvcímekből, illetve a történészek fogalomhasználatának rövid bemutatásából egy fontos következtetés vonható le: Az Osztrák–Magyar Monarchia eltűnését eredményező eseménysorra rendkívül változatos elnevezéseket láthatunk, bár a felbomlás szó használata enyhe többséget mutat. Mindezek alapján az alábbi körkérdést tesszük fel:

Ön szerint hogyan nevezzük azt az eseménysort,
melynek eredményeképpen 1818 őszen az Osztrák–Magyar Monarchia
eltűnt a közép-európai államok sorából?

A körkérdésre beérkezett válaszokat, észrevételeket, hozzászólásokat folyóiratunk 2018/4. számában közöljük.

A Közép-Európai Közlemények Szerkesztősége
nevében
Gulyás László főszerkesztő

Szeged, 2018. október 1.

JEGYZETEK

1. A konferenciák listáját és teljes programjukat lásd www.vikek.eu „Régebbi konferenciák” fül alatt.
2. Csüllög Gábor (2007): *A Felvidék Magyarország történeti térszerkezetében*. In: Frisnyák Sándor–Gál András (szerk.): Dr. Peja Győző emlékkönyv. Nyíregyháza-Szerencs. 201–225. old.
3. Zseliczky Béla (1998): Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945. Budapest.
4. Lásd Romsics Ignác (1998): Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században. Napvilág Kiadó. Budapest. 17–31. old.
5. Gratz Gusztáv (1935): A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920. Magyar Szemle Társaság. Budapest.
6. Ormos Mária (2009): Világháború és forradalmak 1914–1919. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.
7. Nagy Miklós Mihály (2018): Az 1918–1919. évi háború jellege a magyar történelemben. Közép-Európai Közlemények. 2018/1. szám (No. 40.) 128–137. old.
8. Salamon Konrád (2001): Nemzeti önpusztítás 1918–1920. Korona Kiadó. Budapest.
9. Ezt a jelszót Mao Ce-tung hirdette meg 1956. május 2-án.
10. Berend T. Iván (2003): Kisiklott történelem. História-MTA TTI. Budapest.
11. Berend T. Iván (1987): Válságos évtizedek. Harmadik kiadás. Magvető Kiadó. Budapest.
12. Diószegi István (1974): Két világháború árnyékában. Gondolat. Budapest.
13. Arday Lajos (1990): Térkép csata után. Magyarország a brit külpolitikában. Gondolat Kiadó. Budapest.
14. Fejtő Ferenc (1990): Rekviem egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria–Magyarország szétrombolása. Minerva-Atlantisz. Budapest.
15. Galántai József (1980): Magyarország az Első Világháborúban. Korona Kiadó. Budapest.
16. Galántai József (1980): Az Első Világháború. Gondolat Kiadó. Budapest.
17. Herczegh Géza (1999): A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig. Magyar Szemle Könyvek. Budapest.
18. Nagy Zsuzsa (1965): A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918–1919. Kossuth Könyvkiadó.
19. Jeszenszky Géza (1994): Az elveszett presztízs. Magyar Szemle Könyvek.
20. Ormos Mária (1984): Padovától Trianonig 1918–1920. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.
21. Raffay Ernő (1987): Erdély 1918–1919-ben. Magvető Kiadó. Budapest.
22. Romsics Ignác (2000): A nagyhatalmak és az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása. Kisebbségkutatás 2000/9. szám 208–213. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arday Lajos (1990): Térkép csata után. Magyarország a brit külpolitikában. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Berend T. Iván (1987): Válságos évtizedek. Harmadik kiadás. Magvető Kiadó. Budapest.
- Berend T. Iván (2003): Kisiklott történelem. História-MTA TTI. Budapest.
- Csüllög Gábor (2007): A Felvidék Magyarország történeti térszerkezetében. In: Frisnyák Sándor–Gál András (szerk.): Dr. Peja Győző emlékkönyv. Nyíregyháza-Szerencs. 201–225. old.
- Diószegi István (1974): Két világháború árnyékában. Gondolat. Budapest.
- Farkas Márton (1969): Katonai összeomlás 1918-ban: a hadsereg szerepe az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásában. Akadémia Kiadó. Budapest.
- Fejtő Ferenc (1990): Rekviem egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria–Magyarország szétrombolása. Minerva-Atlantisz. Budapest.
- Galántai József (1980): Az Első Világháború. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Galántai József (1980): Magyarország az Első Világháborúban. Korona Kiadó. Budapest.
- Gratz Gusztáv (1935): A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920. Magyar Szemle Társaság. Budapest.

- Herczegh Géza (1999): A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig. Magyar Szemle Könyvek. Budapest.
- Jászi Oszkár (1983): A Habsburg Monarchia felbomlása. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Jeszenszky Géza (1994): Az elveszett presztízs. Magyar Szemle Könyvek.
- József Farkas (szerk.) (2001): Álmodok és tények: magyar írók a demokráciáról és a nemzeti kérdéstről a monarchia felbomlása idején. Argumentum. Budapest.
- Marinelli, Elvira (2007): Egy dinasztia tündöklése és bukása. Holnap Kiadó. Budapest.
- Nagy Miklós Mihály (2018): Az 1918–1919. évi háború jellege a magyar történelemben. Közép-Európai Közlemények. 2018/1. szám (No. 40.) 128–137. old.
- Nagy Zsuzsa (1965): A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918–1919. Kossuth Könyvkiadó.
- Ormos Mária (1984): Padovától Trianonig 1918–1920. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.
- Ormos Mária (2009): Világháború és forradalmak 1914–1919. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.
- Raffay Ernő (1987): Erdély 1918–1919-ben. Magvető Kiadó. Budapest.
- Rauchensteiner, Manfred (2017): Az Első Világháború és a Habsburg Monarchia bukása. Zrínyi Kiadó. Budapest.
- Romsics Gergely (2004): Mítosz és emlékezet. A Habsburg Birodalom felbomlása az osztrák és magyar politika elit emlékirat-irodalmában. L' Harmattan. Budapest.
- Romsics Ignác (1998): Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században. Napvilág Kiadó. Budapest. 17–31. old.
- Romsics Ignác (2000): A nagyhatalmak és az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása. Kisebbségkutatás 2000/9. szám 208–213. old.
- Sachslehner, Johannes (2007): Összeomlás. Az Osztrák–Magyar Monarchia 1918. október 28-án. Athenaeum. Budapest.
- Salamon Konrád (2001): Nemzeti önpusztítás 1918–1920. Korona Kiadó. Budapest.
- Siklós András (1987): A Habsburg-Birodalom felbomlása. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.
- Szávai Ferenc (2004): Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása. Pannónia Könyvek. Budapest.
- Trocace, Francois (2001): Ausztria-Magyarország lerombolása a zsidóság és szabadkőművesség által: történelmi forrásmű. Interseas Edition. Hódmezővásárhely.
- Zseliczky Béla (1998): Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945. Budapest.